

І. А. Хорсун

(ГДУ імя Ф. Скарыны, Гомель)

ШЭКСПРАЎСКІЯ ТРАДЫЦЫІ І БЕЛАРУСКІ САНЕТ

Найбуйнейшы заходнееўрапейскі пісьменнік Позняга Адраджэння У. Шэкспір у сваіх творах геніяльна адлюстраванне эпохі з усімі яе супярэчнасцямі. Прадстаўнікі многіх літаратурных школ і плыняў у розныя часы звярталіся да спадчыны Шэкспіра ў пошуках заўсёды актуальных маральных і эстэтычных падыходаў да вырашэння найскладанейшых праблем і задач. Магутны ўплыў генія спараджае бясконцую разнастайнасць формаў уплыву. Аўтар аналізуе ўплыў «шэкспіраўскай» санетнай формы на станаўленне і развіццё санета ў беларускай паэзіі.

Зараджэнне канкрэтнага літаратурнага жанру абумоўлена агульнымі гісторыка-літаратурнымі фактарамі. Менавіта таму даследаванне генезіса жанру адлюстроўвае найбольш істотныя спецыфічныя адметнасці гістарычнага развіцця літаратуры, бо якраз у паслядоўна заканамерным узнікненні эвалюцыі, дамінанце адпаведных жанраў і раскрываецца гісторыя яе развіцця.

Як лічыць аўтарытэтны даследчык санета У. А. Сенькавец, «адной з праблем з'яўляецца працэс зараджэння ці запазычання і асіміляцыі, развіцця жанру ці яго формы ў нацыянальных літаратурах. У гэтым кантэксце вялікую цікавасць уяўляе праблема санета – аднаго з самых старажытных і распаўсюджаных, папулярных і сучасных паэтычных жанраў. Санет з'яўляецца даволі паказальным у сэнсе росту творчай культуры нашай паэзіі, менавіта з яго пачынаецца ўключэнне беларускай нацыянальнай паэзіі ў сусветны літаратурны працэс. Асабліва перспектыўным уяўляецца даследаванне беларускага санета ў кантэксце перадавых традыцый славянскіх і заходнееўрапейскіх літаратур» [1, с. 4].

Вызначэнне мастацкіх асаблівасцей санета, яго вытокаў і асноўных этапаў развіцця – прыярытэтная задача для кожнай нацыянальнай літаратуры, якая імкнецца сцвердзіць сваю еўрапейкасць.

Нягледзячы на тое, што гісторыя санета налічвае амаль сем стагоддзяў, даследаваць па-сапраўднаму адметную форму пачалі на пераломе XIX–пачатку XX стагоддзя.

Пра санет выказваліся В. Трэдзіякоўскі і А. П. Сумарокаў, А. С. Пушкін і В. Р. Бялінскі, П. Д. Бутурлін, М. Шульгоўскі. З'яўленне гісторыка-тэарэтычнага нарысу «Санет» [2] Максіма Багдановіча і трактату І. Франко «Дантэ Алігьеры» сведчаць пра ўзрастанне цікавасці да санета ў нацыянальных літаратурах.

Л. П. Гросман у «Паэтыцы рускага санету» (1927) падае паэтыку «правільнага» санета (строфіка, рыфмоўка, памер, кампазіцыя), а затым прасочвае гісторыю рускага санета ад Трэдзіякоўскага да сярэдзіны 20-х гадоў XX стагоддзя. Ён вельмі тонка адзначыў вялікія магчымасці санетнага жанру ў раскрыцці багацця літаратурнай нацыянальнай мовы, аб чым яшчэ ў 1911 годзе гаварыў М. Багдановіч. Л. Гросман сцвярджае: «Форма санета, пры ўсёй складанасці, строгасці і кароткасці, валодае здольнасцю добра выяўляць усё багацце дадзенай паэтычнай мовы. Разнастайнасць рыфмаў, рэдкасць і каштоўнасць усіх выяўленчых сродкаў, гнуткасць яго рытмаў, здольнасць падпарадкоўвацца розным страфічным тыпам – усё гэта выступае з выключнай сілай і паўнатой у гэтай самай патрабавальнай з вершаваных форм. Кананічнае спалучэнне двух катрэнаў і двух тэрцэтаў нагадвае правядзенне агляду ўсяго метрыка-лінгвістычнага багацця цэлай паэзіі» [3, с. 122]. Фармалістычнае ўспрыманне санета прыводзіць Л. Гросмана і да тэрміналагічнай невыразнасці – ён, як бачна з вышэйпрыведзеных цытат, называе санет «паэтычнай формай», «страфічным відам», «маленькай паэмай», «жанрам», «вершаванай сістэмай» і зусім ігнаруе змястоўную сутнасць санета. Але ўсе гэтыя назвы раскрываюць сутнасць санета з розных бакоў, таму крытычна і катэгарычна адмаўляць правільнасць яго азначэнняў мы не маем права.

У гісторыю літаратуры Беларусі санет упершыню ўвайшоў у 1610 годзе, калі М. Смятрыцкі змясціў у сваім славутым «Трэнасе» (Вільня, 1610) ўласны пераклад аднаго з санетаў Петраркі («Папскаму двару ў Рыме») на лацінскую і польскую мовы. Аднак на працягу наступных двух стагоддзяў шматмоўная паэзія Беларусі да санета не звярталася. У 80-х гг. XIX стагоддзя з'яўляюцца перакладныя санеты (напрыклад, перакладзены А. Ельскім санет А. Міцкевіча «Бура» [4] з цыкла «Крымскія санеты»).

Першыя арыгінальныя санеты на беларускай мове напісаў Я. Купала («Жніво», «...Па межах родных і разорах» і «Запушчаны палац», 1910, упершыню апублікаваны ў зборніку «Шляхам жыцця» (1913)). Да 1904 г. ён напісаў сем польскамоўных санетаў: «Беларус», «Не для вас...», «На змярканні», «...Перастаньце марыць пра слаўнае мінулае», «Гэй, у свет!..», «...З вечным болем замкнёныя ў сваіх марах», «Зямля...». В. П. Рагойша адзначае: «Вытрыманя ў духу традыцый польскіх санетапісцаў (А. Міцкевіча, Ю. Славацкага, А. Асныка,

М. Канапніцкай, Я. Каспровіча і інш.), купалаўскія санеты, аднак, вызначаліся сваёй сацыяльнай і нацыянальнай беларускай канкрэтыкай. Сімтаматычна, што ў гэтым санетным шэрагу першым ідзе верш «Беларус» («Białorusin»)» [5]. У 1911 годзе да санетнага жанра звярнуўся М. Багдановіч. Паэт пераклаў на беларускую мову некаторыя санеты Верлена, Арвера, даследаваў гэтую вершаваную форму як літаратуразнавец у гісторыка-тэарэтычным нарысе «Санет» [2].

Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Алесь Гарун былі паэтамі вялікіх творчых ідэй і магчымасцяў. Яны добра разумелі, каб вывесці нацыянальную літаратуру на еўрапейскі ўзровень, патрэбна не толькі развіваць традыцыі папярэднікаў, але і выкарыстоўваць дасягненні еўрапейскіх літаратур, найперш славянскіх. Гэта добра паказаў у сваёй манаграфіі «Беларускі санет: Ля вытокаў жанра» У. А. Сенькавец, які акцэнтуюе думку М. Грынчыка наконт абмежаваных магчымасцей нацыянальнай традыцыі: «Гэта тым больш заканамерна, што ўласныя нацыянальныя традыцыі былі не толькі не багатыя, але і мала прыдатныя для новых ідэйна-творчых задач, пастаўленых перад пісьменнікамі ростам перадавой рэвалюцыйна-дэмакратычнай думкі» [1, с. 22].

Гэты час адзначаны фарміраваннем беларускай літаратурнай мовы, пашырэннем вобразна-стылёвых межаў нашай паэзіі. Недастатковая распрацаванасць літаратурнай мовы, невысокая паэтычная культура стрымлівалі развіццё асобных паэтычных форм і перашкаджалі авалоданнем стылёва-вобразнай разнастайнасцю роднай мовы. Я. Купала, Я. Колас, М. Багдановіч садзейнічалі ўзбагачэнню мовы паэзіі, развівалі тэхніку вершаскладання. Беларускія паэты пачалі асвойваць сусветныя формы верша, пашыраць прастору паэзіі ў сэнсе жанру і стылю, дадаваць новыя магчымасці нацыянальнаму слову. Асноўныя задачы да цыкла вершаў «Старая спадчына» М. Багдановіч вызначыў так: «Ён увесць склаўся з абразкоў розных даўнейшых форм верша, каторымі я зацікавіўся, маючы на ўвазе не толькі іх красу, не толькі палепшанне версіфікатарскай снaroўкі пры працы над імі, але жаданнем прышчапіць да беларускай пісьменнасці здабыткі чужаземнага паэтычнага труда, памагчы атрымаць ёй больш еўрапейскі выгляд. Акрамя таго, фактам з'яўлення іх я хацеў давесці здатнасць нашай мовы да самых строгіх вымог вершаванай формы» [6, с. 44].

Імкнучыся да найбольш усебаковага ўвасаблення творчых задум, Я. Купала і М. Багдановіч выкарыстоўваюць самыя разнастайныя жанравыя формы. Першы ўвёў у нашу паэзію санет, актаву. Другі стаўся пачынальнікам у беларускай літаратуры тэрцыны, трыялета, танкі, рандо. І. Бехер, разважаючы пра шырыню творчага дыяпазону паэтаў, піша: «У багаці розных жанраў, якімі карыстаецца паэт,

праяўляецца ўнутранае багацце характару, які не задавальняецца магчымасцю творцы вычарпаць сябе ў адным жанры» [7, с. 390].

Санеты Я. Купалы змяшчаюць італьянскую фармальную структуру і шэкспіраўскі тып развіцця сюжэта. Праблему ў санете Я. Купала выказвае ў падтэксце верша, вынесенага звычайна ў санетны замок, чым прымушае чытача да актыўнага роздуму. Варта падкрэсліць, што Я. Купала не быў наватарам адзначанага прыёму, а ішоў услед за У. Шэкспірам, А. Пушкіным, А. Міцкевічам, І. Франко.

М. Багдановіч заставаўся прыхільнікам кананічнага санета, прытрымліваўся патрабаванняў французскага санетнага тыпу (услед за К. Маро і П. Рансарам).

Пачынальнікам англійскай схемы санета ў беларускай паэзіі стаў Алесь Гарун (філасофскі санет «Жыццё»). Беларускі паэт, як і У. Шэкспір, выкарыстоўвае прыём паўтора слоў і англійскую санетную сістэму рыфмоўкі.

У санетах У. Жылкі дамінуе праблема хараства. Гэтай тэме (галоўнай або ускоснай) прысвечана шмат твораў У. Шэкспіра, у якіх ён захапляўся прыгажосцю сябра і натуральнай прыгажосцю каханай, на самой справе далёкай ад ідэалу.

Беларускі санет за кароткі гістарычны час становіцца прыкметнай з'явай славянскага і еўрапейскага санетнага мастацтва. Генетычна звязаны з класічнымі традыцыямі італьянскай, французскай і англійскай паэзіі (даволі часта апасродкавана, праз плённае пасрэдніцтва польскай і рускай), ён не толькі актыўна і варыятыўна засвойвае дасягненні ў сферы станаўлення асноўных жанравых формаў і разнавіднасцей, але і ў паэтычнай вобразна-выяўленчай сістэме, што надае беларускаму санету неабходную нацыянальную спецыфіку і адметнасць. Плённае засваенне і далейшая арганічная эвалюцыя «элітарнай» формы, паяднанне апошняй з асноўнымі філасофска-эстэтычнымі прынцыпамі нацыянальнай літаратуры сведчылі аб высокім узроўні развіцця апошняй, вялікімі выяўленчымі мажлівасцямі мовы, наяўнасці паэтаў вялікага таленту, здольных на роўных весці размову па асноўных анталогічных праблемах быцця чалавецтва ўласным беларускім голасам.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Сенькавец, У. А. Беларускі санет: Ля вытокаў жанра [Тэкст] : манаграфія / У. А. Сенькавец. – Брэст : Выд-ва БрДУ, 2006. – 196 с.

2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – Т. 2. – 600 с.

3. Гроссман, Л. П. Борьба за стиль / Л. П. Гроссман // Поэтика русского сонета. – Москва : Никитские субботники, 1927. – 337 с.
4. Анталогія беларускага санета / [уклад. і аўт. прадмовы Я. Хвалей]. – Мінск : Ураджай, 2002. – 393 с.
5. Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік. Выд. 3-е, дап. і дапр. / В. П. Рагойша. – Мінск : Беларуская навука, 2004. – 575 с.
6. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – Т. 3. – 462 с.
7. Бехер, И. Любовь моя, поэзия / И. Бехер. – Москва : Художественная литература, 1965. – 558 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ